

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/194/169/95

PRAWO, JEDNOSTKA, WŁADZA. OCZEKIWANIA WOBEC PRAWA

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD'95

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Realizacja idei państwa prawa jest jednym z warunków koniecznych do spełnienia, aby społeczeństwo można było uznać za demokratyczne. Termin "państwo prawa" jest węższy niż pojęcie "demokratyczne państwo prawa". W modelowym państwie demokratycznym urzeczywistniają się takie wartości, jak: zasada podziału władzy, idea ochrony podstawowych praw i wolności obywatelskich, idea konstytucjonalizmu czy idea samorządu terytorialnego. Ostatnio coraz częściej mówi się, że rządy prawa należy odróżnić od rządów poprzez prawo. Podkreśla się, że formalnie rozumiana idea państwa prawnego nie decyduje o demokratyzmie rozwiązań ustrojowych. Społeczeństwo autokratyczne może być rządzone poprzez prawo, które we własnym interesie ustanawia elita rządząca, a wartości, których prawo to jest wyrazicielem, mogą znacznie odbiegać od ideału współczesnego państwa demokratycznego. Państwo prawne może być niedemokratyczne, a nawet przekształcić się w totalitarne i stać się państwem zbrodniczym.

Idea rządów prawa związana jest z pojęciem aksjologii rządów prawa. Znaczy to, że nie wystarczy ograniczyć się do formalnej idei państwa prawnego. Prawo - poza spełnieniem warunków formalnych - powinno odzwierciedlać system wartości określony jako pożądany przez demokrację.

Prawo a jednostka

Jednym z elementów idei państwa prawa jest praworzędność obywateli, rozumiana jako posłuszeństwo obowiązującemu prawu. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę pojęcie demokratycznego państwa prawa, zasadne wydaje się pytanie, czy bezwzględne posłuszeństwo obywateli wobec prawa jest zjawiskiem pozytywnym. Odpowiedź jest twierdząca, jeśli prawo jest nośnikiem wartości pożądanych w systemie demokratycznym. Jeżeli jednak tak nie jest, bezkrytyczny legalizm obywateli - niewątpliwie użyteczny dla utrzymania porządku społecznego - może hamować rozwój demokracji. Problem ten jest szczególnie istotny w okresie budowy państwa demokratycznego.

Zatem ocena dość znacznego, jak się okazuje, obywatelskiego legalizmu Polaków zależy w znacznym stopniu od tego, jak oceniamy prawo obowiązujące w naszym kraju. Interesowało nas, jak Polacy odnoszą się do dwóch zasad wyrażających stosunek do prawa¹.

Tabela 1

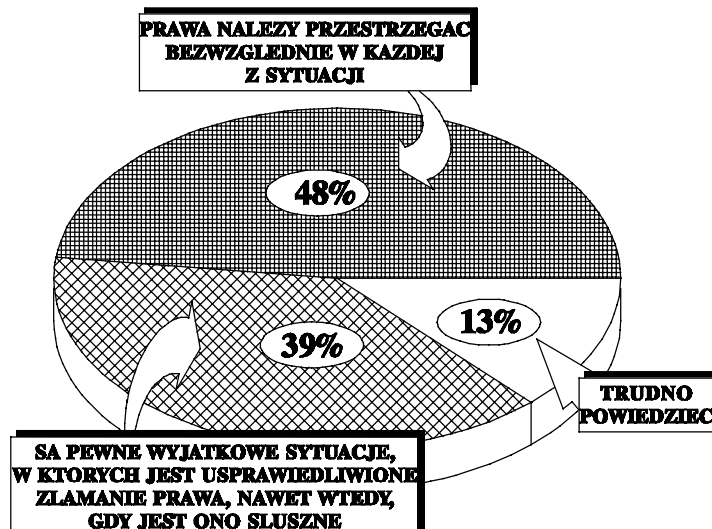
w procentach

Proszę powiedzieć, z którym stwierdzeniem Pan(i) się zgadza?	Wskazania respondentów według terminów badań		
	czerwiec '92	kwiecień '94	sierpień '95
Prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe	54	67	63
Jeśli prawo jest niesprawiedliwe, nie ma w tym nic złego, że się go nie przestrzega	31	24	23
Trudno powiedzieć	15	9	14

Wyniki badań wskazują, że w ciągu ostatnich czterech lat wzrosła częstość deklaracji świadczących o prawnym rygoryzmie Polaków. Wyraźny wzrost częstości występowania takiej postawy można zaobserwować między rokiem 1992 a 1994, natomiast później częstość takich wskazań nieco zmalała. Deklarowanie legalizmu nie zależy od wykształcenia i miejsca zamieszkania. Warto odnotować fakt, że stosunkowo duża część respondentów nie ma w tej kwestii wyrobionego zdania. Dominuje przekonanie, że prawo jest prawem, nawet gdy wydaje się niesprawiedliwe, i należy go przestrzegać. Przeważa również pogląd, że tzw. okoliczności życiowe nie usprawiedliwiają przekroczenia prawa (rys. 1). Prawie połowa badanych sądzi, że prawa należy bezwzględnie przestrzegać w każdej sytuacji. Opinię taką wyrażają - częściej niż inni - respondenci z wykształceniem podstawowym. Ponad jedna trzecia ankietowanych uważa, że mogą zdarzyć się sytuacje usprawiedliwiające złamanie prawa, nawet gdy jest ono słuszne. Interesujące z teoretycznego punktu widzenia byłyby informacje dotyczące tych wyobrażonych przez ankietowanych sytuacji, w których - ich zdaniem - można łamać prawo.

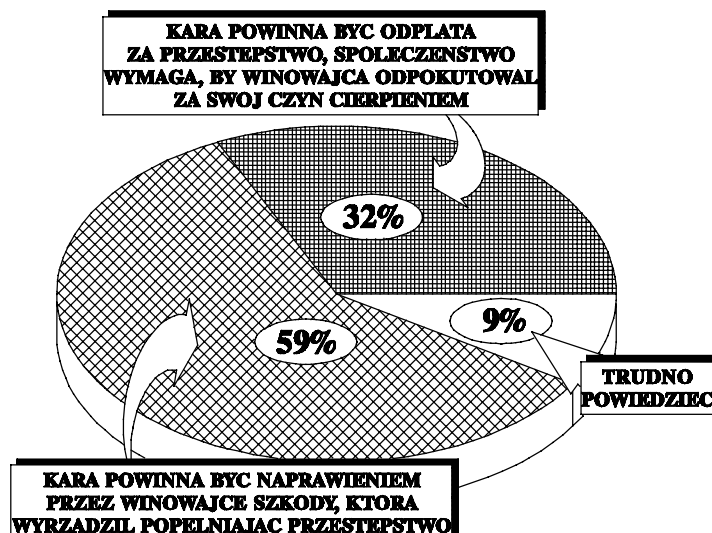
¹ Badanie "Aktualne problemy i wydarzenia" (63) zrealizowano w dniach 3-8 sierpnia '95 na 1081-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. CZY PRAWA NALEŻY PRZESTRZEGAĆ BEZWZGLĘDNIE W KAŻDEJ SYTUACJI CZY TEŻ SĄ PEWNE WYJĄTKOWE SYTUACJE, W KTÓRYCH ZŁAMANIE PRAWA JEST USPRAWIEDLIWIONE?

Powyższe dane wskazują na daleko posunięty rygoryzm prawny społeczeństwa polskiego. Wynik ten jest zgodny z rezultatami innych badań socjologicznych, prowadzonych w Polsce od co najmniej trzydziestu lat. Ponieważ dotychczasowe badania wykazały, że Polacy są również społeczeństwem silnie punitywnym, tzn. deklarującym gotowość do surowego karania przestępstw, respondentom zadano pytanie dotyczące funkcji, jakie - ich zdaniem - powinna spełniać kara.

RYS. 2. ZA ZŁAMANIE PRAWA ZWYKLE JEST PRZEWIDZIANA KARA. CZY PANA (I) ZDANIEM:

Zdaniem jednej trzeciej badanych celem kary wymierzanej przestępcy jest odpokutowanie za swoje przewinienie. Ponad połowa ankietowanych oczekuje, że kara będzie tak pomyślana, aby przestępca mógł naprawić szkodę, którą wyrządził, popełniając przestępstwo. Pogląd taki występuje tym częściej, im wyższe jest wykształcenie badanych.

Większość ankietowanych oczekuje zatem, że kara będzie w sposób bezpośredni powiązana z charakterem popełnionego czynu i - co najważniejsze - zapewni poszkodowanemu rekompensatę za straty powstałe wskutek popełnionego przestępstwa. Warto zauważyć, że w polskim systemie prawa tego typu kary nie są zbyt często stosowane, co wynika między innymi z trudności związanych z ich egzekwowaniem oraz charakterem polityki prawa.

Wynik ten trochę modyfikuje przekonanie o silnej punitowności Polaków. Z drugiej jednak strony nie należy zapominać, że kara śmierci ma w Polsce wielu zwolenników. Interesujące byłoby zebranie informacji dotyczących zarówno kar, jakie nakładano by za popełnienie różnego rodzaju przestępstw, jak i przewidywanych możliwości naprawienia przez winowajcę wyrządzonej szkody.

Prawo a władza

W myśl podstawowej zasady państwa prawa, władza państwowa zobowiązana jest respektować prawo, które sama ustanowiła. Dotyczy to nie tylko sfery stanowienia prawa, ale i sfery jego stosowania. Takie związanie prawem władzy państwowej określa się terminem "rządy prawa". W państwie prawnym zatem "rządzi" prawo, w państwie totalitarnym zaś mamy do czynienia z supremacją państwa nad prawem (podstawą decyzji państwowych są kryteria polityczne lub samowola).

Respondentów prosiliśmy o wyrażenie swoich poglądów na ten temat.

Tabela 2

w procentach

Czasem rząd, próbując rozwiązać ważny problem społeczny, musiałby wydać decyzję sprzeczną z prawem. Czy, Pana(i) zdaniem, w takiej sytuacji:	Wskazania respondentów według terminów badań		
	czerwiec '92	kwiecień '94	sierpień '95
- lepiej jest rozwiązać problem, nawet postępując niezgodnie z prawem	28	22	21
- lepiej jest przestrzegać prawa, nawet opóźniając rozwiązanie problemu	55	63	65
Trudno powiedzieć	17	15	14

Prawie dwie trzecie badanych opowiada się za tym, aby rząd rozwiązywał problemy społeczne zgodnie z prawem, nawet opóźniając ich rozstrzygnięcie. Częstość tego typu wskazań zwiększyła się w ostatnich czterech latach. W wypowiedziach respondentów można zauważyć konsekwencję - prawie dwie trzecie (63%) badanych twierdzi, że prawo jest prawem i należy go przestrzegać zawsze, nawet jeżeli uważa się je za niesprawiedliwe, niemal tyle samo (65%) uważa, że władza powinna zawsze przestrzegać prawa, nawet jeżeli opóźnia to rozwiązanie problemu. Znaczna część społeczeństwa nie dostrzega zatem okoliczności, które zwalniałyby z obowiązku przestrzegania prawa zarówno władzę, jak i obywateli. Jedną piątą respondentów stanowią zwolennicy skuteczności działania władzy, nawet za cenę postępowania niezgodnego z prawem. Częstość takich odpowiedzi nie wiąże się z wykształceniem badanych ani miejscem ich zamieszkania.

Powyższe pytania mają dosyć ogólny charakter. Poznaliśmy opinie respondentów dotyczące konieczności przestrzegania prawa przez władze. Interesował nas jednak stosunek badanych do konkretnych działań, które może podejmować rząd. Od 1992 roku CBOS zadaje respondentom zestaw pytań odnoszący się do tego właśnie zagadnienia (por. tabele 3, 4, 5, 6).

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z podjęciem następujących działań:

Tabela 3

w procentach

Pozwolenie rządowi na rządzenie za pomocą dekretów:	I '92	V '92	VII '92	XII '92	I '93	V '93	V '94	I '95	VIII '95*
- w pełni zgadzam się	14	10	14	7	13	6	8	4	8
- raczej zgadzam się	38	35	38	32	31	26	20	19	16
- raczej nie zgadzam się	13	16	13	16	14	27	31	34	20
- w pełni nie zgadzam się	16	15	10	14	14	16	16	19	14
Trudno powiedzieć	20	24	26	31	29	26	26	25	38

Tabela 4

w procentach

Rozwiązanie parlamentu, ogłoszenie nowych wyborów	I '92	V '92	VII '92	XII '92	I '93	V '93	V '94	I '95	VIII '95*
- w pełni się zgadzam	9	19	20	20	25	22	8	7	12
- raczej się zgadzam	17	23	21	25	23	28	18	19	20
- raczej nie zgadzam się	20	19	19	16	15	24	27	33	23
- w pełni nie zgadzam się	41	21	18	15	15	10	28	23	14
Trudno powiedzieć	14	19	23	24	23	16	20	18	28

Tabela 5

w procentach

Wprowadzenie rządów silnej ręki i rezygnacja z demokracji:	I '92	V '92	VII '92	XII '92	I '93	V '93	V '94	I '95	VIII '95*
- w pełni zgadzam się	5	11	8	9	11	8	7	3	7
- raczej zgadzam się	15	19	17	20	17	18	14	11	10
- raczej nie zgadzam się	17	19	20	19	20	30	30	34	24
- w pełni nie zgadzam się	50	37	38	31	33	29	34	36	32
Trudno powiedzieć	13	14	17	22	20	15	16	15	24

Tabela 6

w procentach

Znaczne ograniczenie prawa do strajków	I '92	V '92	VII '92	XII '92	I '93	V '93	V '94	I '95	VIII '95*
- w pełni zgadzam się	-	14	17	14	12	9	11	5	12
- raczej zgadzam się	-	29	31	28	27	25	33	29	24
- raczej nie zgadzam się	-	21	22	18	20	33	26	36	23
- w pełni nie zgadzam się	-	21	16	20	23	20	13	13	15
Trudno powiedzieć	-	15	15	21	18	14	18	16	24

* Odsetki nie sumują się do 100, gdyż nie uwzględniono braków danych.

Przedstawione działania są dyskusyjne z punktu widzenia zasad współczesnej demokracji. Takie poczynania, jak wprowadzenie rządów silnej ręki i rezygnacja z demokracji czy znaczne ograniczenie prawa do strajków są ewidentnym wystąpieniem przeciwko demokratycznemu państwu. Pozwolenie rządowi na rządzenie za pomocą dekretów oraz rozwiązanie parlamentu i ogłoszenie nowych wyborów nie są działaniami sprzecznymi z zasadami demokracji, aczkolwiek nadużywanie ich może prowadzić do ograniczenia demokracji. Istotą zagadnienia jest poznanie preferencji respondentów co do rozwiązań systemowych.

Od stycznia '92 do sierpnia '95 liczba zwolenników stosowania przez rząd metody rządzenia za pomocą dekretów zmalała z 52% do 24%, przy czym tendencja spadkowa była dosyć równomierna. Zauważyć również trzeba, że w tym czasie prawie dwukrotnie wzrosła (z 20% do 38%) liczba osób, które nie mają zdania w tej kwestii.

Niezależnie od terminu przeprowadzenia badania zdecydowanie przeważają przeciwnicy wprowadzenia rządów silnej ręki i rezygnacji z demokracji. Najwięcej odpowiedzi wskazujących na akceptację tego działania było między majem '92 a majem '93 (odpowiednio 30% i 26%). Później aprobata rządów silnej ręki słabnie (14% w styczniu '95 i 17% w sierpniu '95).

Zbliżony jest rozkład częstości odpowiedzi wskazujących na akceptację rozwiązania parlamentu i ogłoszenia nowych wyborów. Najwięcej zwolenników takiego postępowania było również między majem '92 a majem '93 (42%, 50%). Później częstość tego rodzaju odpowiedzi gwałtownie spada (do 26%). Dane te wskazują, że w okresie od połowy roku 1992 do połowy 1993 społeczeństwo najsilniej akceptowało zarówno wprowadzenie rządów silnej ręki i rezygnację z demokracji, jak też decyzję o rozwiązaniu parlamentu. Uzyskany obraz sugeruje, że respondenci kierują się w swoich opiniach nie tyle ogólnymi zasadami, ile konkretną sytuacją polityczną w danej chwili.

Częstość odpowiedzi wskazujących na akceptację znacznego ograniczenia prawa do strajków waha się od 48% w lipcu '92 do 34% w styczniu '95. Trudno jednak wnioskować o stałym trendzie.

Na wszystkie pytania z tej grupy wraz z upływem czasu wzrasta częstość odpowiedzi wskazujących na niezdolność ustosunkowania się respondenta do omawianego problemu. W sierpniu '95 co najmniej jedna czwarta badanych nie potrafiła udzielić odpowiedzi. Jest to zjawisko niepokojące, świadczące o rosnącej dezorientacji społecznej w odniesieniu do zasad funkcjonowania państwa.

Reasumując tę część rozważań można powiedzieć, że o ile zdecydowanie przeważają respondenci nie akceptujący wprowadzenia rządów silnej ręki, o tyle znacznie rzadziej występują oni przeciw ograniczeniu prawa do strajków. Świadczy to o tym, że w świadomości jednej trzeciej badanych ograniczenie prawa do strajku nie jest sprzeczne z demokracją. Działania takie jak pozwolenie rządowi na rządzenie za pomocą dekretów i rozwiązanie parlamentu akceptuje w 1995 roku odpowiednio 24% i 32% badanych.

Mimo że większość respondentów oczekuje od rządu przestrzegania prawa oraz przeciwna jest rezygnacji z demokracji, w pewnych warunkach społeczno-politycznych duża ich część zaaprobowałaby dosyć drastyczne działania rządu w nadziei - jak należy się domyślać - na skuteczne rozwiązanie problemów dręczących społeczeństwo.

Oczekiwania wobec prawa

Poprzednie rozważania pokazały, że dla większości respondentów prawo jest bardzo ważne, nie można go ani uchylać, ani obchodzić. Interesowało nas, czy - ich zdaniem - prawo powinno być nośnikiem wartości zgodnych z ideą demokracji współczesnej, odwołującej się do określonych aksjomatów czy też z nią sprzecznych.

Badanych prosiliśmy o ustosunkowanie się do dziewięciu stwierdzeń.

Tabela 7

w procentach

Stwierdzenia	Wskazania respondentów				
	W pełni się zgadzam	Raczej się zgadzam	Nie jestem zdecydowany (a)	Raczej nie zgadzam się	W pełni nie zgadzam się
1. Prawo powinno gwarantować wszystkim ludziom równość, niezależnie od ich poglądów politycznych, religijnych, pochodzenia i innych różnic między nimi.	82	12	3	1	1
2. Słuszne prawo to takie, które chroni zarówno silnych, jak słabych.	81	13	3	1	1
3. Prawo powinno zabezpieczyć interesy większości, a różne mniejszości, jeśli chcą żyć w Polsce, muszą się z tym prawem pogodzić.	46	22	11	13	7
4. Słuszne prawo to takie, z którym zgadza się większość ludzi.	45	24	13	12	5
5. Nie jest ważne, aby większość ludzi uznawała prawo za słuszne. Ważne jest, aby zabezpieczało ono ład i porządek społeczny.	55	24	12	6	2
6. To, czy prawo jest zdaniem ludzi słuszne czy nie, nie ma żadnego znaczenia. Prawo jest prawem i zawsze należy go przestrzegać.	51	21	12	11	3
7. Prawo powinno zabezpieczać interesy każdego człowieka w taki sposób, aby mógł realizować w życiu swoje zamierzenia i ambicje.	71	19	6	3	0
8. Prawo powinno zabezpieczać wolność słowa, ponieważ jest ona podstawą demokracji.	73	19	5	2	0
9. Prawo powinno umożliwiać cenzurę wypowiedzi po to, aby zabezpieczyć społeczeństwo przed groźbą propagowania poglądów niezgodnych z tym, co myśli większość.	23	16	20	22	15

Powszechny (ponad 90% wskazań) jest pogląd, że słuszne prawo to takie, które gwarantuje wszystkim ludziom równość, niezależnie od ich poglądów politycznych, religijnych, pochodzenia i innych różnic między nimi oraz chroni zarówno silnych, jak i słabych.

Prawie 70% ankietowanych sądzi, że prawo powinno zabezpieczać interesy większości i być zgodne z jej oczekiwaniami, a różne mniejszości, które chcą żyć w Polsce, muszą się z tym prawem pogodzić.

Zdecydowana większość badanych (72%) uważa również, że nie ma znaczenia, czy prawo jest w ocenie ludzi słuszne czy nie. Prawo jest prawem i zawsze należy go przestrzegać. Ważne jest, aby zabezpieczało ono porządek i ład społeczny (79%).

Społeczeństwo polskie uważa, że prawo powinno zabezpieczać interesy jednostek w taki sposób, aby mogły one realizować swoje zamierzenia (90% wskazań). Zdecydowanie opowiada się także za wolnością słowa (92%).

Zastanawia fakt, że jedynie 37% respondentów jest przeciwnych cenzurze wypowiedzi, a wydawałoby się, że częstość tych wskazań powinna być zbliżona do odsetka opowiadających się za wolnością słowa. Najbardziej prawdopodobnym wytłumaczeniem wydaje się przypuszczenie, że wolność słowa jest akceptowana przez część badanych nie tyle jako konkret społeczny, ile jako hasło, którego praktyczne znaczenie nie jest dla tej części respondentów do końca jasne.

Reasumując, większość badanych uważa, że słuszne prawo to takie, które gwarantuje wszystkim ludziom równość, jednocześnie zabezpiecza interesy większości, gwarantuje porządek i ład społeczny. Ponad 70% ankietowanych deklaruje skrajny legalizm, czyli powstrzymywanie się od oceniania prawa na rzecz bezwzględnego posłuszeństwa wobec niego. Zdecydowana większość pragnie zagwarantowania wolności słowa, ale ponad jedna trzecia nie ma nic przeciwko cenzurze, która zabezpieczałaby interesy większości. Z teoretycznego punktu widzenia postulaty równości dla wszystkich i zabezpieczenia interesów większości są nie do pogodzenia. Powyższe wyniki wskazują jednak, że badani opowiadają się za inaczej chyba rozumianą równością, a mianowicie równością w ramach większości. To oczywiście przypuszczenie, gdyby jednak miało się okazać prawdziwe, wynik ten jest bardzo niekorzystny z punktu widzenia założeń współczesnej demokracji.

Zmienną różnicującą odpowiedzi na to pytanie jest wykształcenie respondentów. Im ono wyższe, tym częściej badani zgadzają się z opinią, że:

- prawo powinno gwarantować równość wszystkim ludziom, niezależnie od ich poglądów politycznych, religijnych, pochodzenia i innych różnic między nimi,

- słusne prawo powinno chronić silnych i słabych,
- prawo powinno zabezpieczyć interesy każdego człowieka w taki sposób, aby mógł realizować swoje zamierzenia i ambicje,
- prawo powinno zabezpieczyć wolność słowa.

Im niższe wykształcenie, tym częściej badani wyrażają pogląd, że:

- prawo powinno zabezpieczyć interesy większości, a mniejszości muszą się z tym prawem pogodzić,
- słusne prawo to takie, z którym zgadza się większość,
- ocena słuszności prawa przez ludzi nie ma znaczenia - prawo jest prawem i zawsze należy go przestrzegać,
- prawo powinno umożliwić cenzurę wypowiedzi.

Powyższe wyniki skłaniają do refleksji. Akceptacja hasłowo ujętych wartości demokratycznych łączy się z tendencją do ograniczania ich słuszności na poziomie bardziej elementarnym, odnoszącym się bezpośrednio do rzeczywistości społecznej. Taki stan rzeczy może być spowodowany brakiem "praktyki demokratycznej", a co za tym idzie - nieumiejętności definiowania zjawisk życia społecznego w kategoriach ich zgodności lub niezgodności z zasadami demokracji. Może również wskazywać na pozorną jedynie akceptację idei demokracji współczesnej.

Preferowane wartości

Powyższy obraz rozjaśnia nieco wyniki przeprowadzonej analizy czynnikowej, w wyniku której wyłoniły się cztery konfiguracje wartości, jakie preferują badani.

Tabela 8

w procentach

	Czynniki			
	I	II	III	IV
Państwo powinno gwarantować wszystkim ludziom równość, niezależnie od ich poglądów politycznych, religijnych, pochodzenia i innych różnic między nimi.	0,79			
Słuszne prawo to takie, które chroni zarówno silnych, jak i słabych.	0,76			
Prawo powinno zabezpieczać wolność słowa, ponieważ jest ona podstawą demokracji.	0,75			
Prawo powinno zabezpieczać interesy każdego człowieka w taki sposób, aby mógł realizować w życiu swoje zamierzenia i ambicje.	0,66			
Słuszne prawo to takie, z którym zgadza się większość ludzi.		0,76		
Prawo powinno zabezpieczać interesy większości, a różne mniejszości, jeżeli chcą żyć w Polsce, muszą się z tym prawem pogodzić.		0,71		
Prawo powinno umożliwiać cenzurę wypowiedzi po to, aby zabezpieczyć społeczeństwo przed groźbą propagowania poglądów niezgodnych z tym, co myśli większość.		0,59		
Wprowadzenie rządów silnej ręki i rezygnacja z demokracji.			0,71	
Pozwolenie rządowi na rządzenie za pomocą dekretów.			0,64	
Znaczne ograniczenie prawa do strajków.			0,56	
Negacja takiego sposobu rządzenia, jakim jest rozwiązanie parlamentu i ogłoszenie nowych wyborów.				-0,66
To, czy prawo jest zdaniem ludzi słuszne czy nie, nie ma żadnego znaczenia. Prawo jest prawem i zawsze należy go przestrzegać.				0,57
Nie jest ważne, aby większość ludzi uznawała prawo za słuszne. Ważne jest, aby zabezpieczało ono ład i porządek społeczny.				0,40

Wśród badanych wyłoniły się cztery grupy: 1) zwolennicy demokracji opartej na równości; 2) zwolennicy systemu realizującego interesy większości; 3) zwolennicy rządów autokratycznych; 4) przedstawiciele rygoryzmu prawnego. Czynniki tłumaczą 21,2% wariacji, czynnik II - 14,5%, czynnik III - 9,3%, a czynnik IV - 9,1% wariacji.

Na zakończenie przedstawię związki między poszczególnymi poglądami. Analiza zależności odpowiedzi wskazuje, iż najsilniejszy jest związek między poglądem, że

a) lepiej jest przestrzegać prawa, nawet opóźniając rozwiązanie problemu oraz opinią, że prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe (V Cramera=0,23)

a poglądem,

b) że prawa należy przestrzegać bezwzględnie w każdej sytuacji (V Cramera=0,28).

Pozostałe zależności są słabsze, ale analiza rozkładu odpowiedzi w tabelach korelacyjnych pozwala na charakterystykę współwystępowania poglądów.

Ci, którzy popierają rozwiązywanie przez rząd problemów w sposób niezgodny z prawem:

- częściej niż inni są zwolennikami rozwiązania parlamentu i ogłoszenia nowych wyborów,

- częściej twierdzą, że słuszne prawo to takie, z którym zgadza się większość ludzi,

- częściej uważają, że jeżeli prawo jest niesprawiedliwe, nie ma w tym nic złego, że się go nie przestrzega,

- częściej sądzą, że są pewne wyjątkowe sytuacje, w których jest usprawiedliwione złamanie prawa, nawet jeżeli jest ono słuszne,

- rzadziej twierdzą, że to, czy prawo jest słuszne, nie ma znaczenia, ponieważ prawo jest prawem i należy go przestrzegać.

Ci, którzy uważają, że prawa należy przestrzegać bezwzględnie w każdej sytuacji częściej niż inni:

- sądzą, że prawo powinno zabezpieczać interesy większości, a mniejszości muszą się temu podporządkować,

- częściej niż inni uważają, że celem sankcji jest odpłata za przestępstwo, czyli odpokutowanie za swój czyn cierpieniem.

Ci z kolei, którzy twierdzą, że kara powinna spełniać funkcje naprawienia przez winowajcę wyrządzonej szkody:

- rzadziej niż inni są zwolennikami rządów silnej ręki i rezygnacji z demokracji,
- rzadziej są zwolennikami cenzury.

Połowa badanych (51%) podziela pogląd, że prawo jest prawem i należy go przestrzegać, nawet gdy wydaje się ono niesprawiedliwe oraz że nie ma znaczenia, czy prawo jest słuszne czy nie - prawo jest prawem i należy go przestrzegać.

Dwie piąte respondentów (41%) uważa, że nie ma takich sytuacji, w których można by nie przestrzegać prawa oraz że ocena słuszności prawa jest bez znaczenia, ponieważ prawa należy przestrzegać zawsze.

Również dwie piąte (40%) ankietowanych jest zdania, że prawa należy przestrzegać zawsze, bez względu na okoliczności i na to, czy wydaje się ono sprawiedliwe czy nie.

Trzy ostatnie prawidłowości można uznać za naturalne, ponieważ pytania, o których mowa, są w gruncie rzeczy kontrolne wobec siebie. Wyraźnie wskazują one, że co najmniej 40% badanych cechuje niezwykle silny rygoryzm prawny.

Podsumowanie

Interpretacja przedstawionych wyników nie jest zadaniem łatwym. Z jednej strony respondenci deklarują uznanie dla wartości demokratycznych, takich jak: równość wobec prawa, konieczność przestrzegania prawa przez władze i obywateli oraz wolność słowa. Z drugiej zaś ponad dwie trzecie ankietowanych uważa, że prawo powinno zabezpieczać interesy większości bez uwzględniania interesów mniejszości, a ponad jedna trzecia uznaje słuszność cenzury. Demokracja współczesna jest definiowana jako władza większości, ale ograniczona prawami mniejszości. Jeśli przyjąć ten punkt widzenia, poglądy deklarowane przez respondentów trudno określić jako jednoznacznie zgodne z ideą demokratyczną.

Zwraca również uwagę silny rygoryzm prawny deklarowany przez większość badanych. Ocena społecznego znaczenia tego zjawiska nie jest jednoznaczna, zależy bowiem od oceny zawartości aksjologicznej (treściowej) norm prawa.

Uogólniając można by powiedzieć, że w społeczeństwie przeważają zwolennicy realizacji idei państwa prawa w państwie zabezpieczającym interesy większości. Postulowany przez badanych model demokracji ogranicza się więc do warunków formalnych systemu demokratycznego, nie uwzględnia natomiast idei i aksjologii demokracji propagowanej we współczesnym świecie.

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. piłskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Przeczytam Panu(i) dwa stwierdzenia. Czy zgadza się Pan(i) raczej z pierwszym czy raczej z drugim? 1 - Prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe; 2 - Jeśli prawo jest niesprawiedliwe, nie ma w tym nic złego, że się go nie przestrzega

(%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	63	23	14	1079
Płeć				
Mężczyźni	67	21	12	511
Kobiety	58	26	16	568
Wiek				
do 24 lat	63	26	12	136
25-34	65	25	10	194
35-44	61	27	12	235
45-54	63	25	12	180
55-64	68	20	13	155
65 lat i więcej	58	17	25	179
Miejsce zamieszkania				
Wieś	61	24	16	406
Miasto do 20 tys.	66	21	12	113
od 21 do 100 tys.	62	22	16	215
101-500 tys.	66	22	11	212
501 tys. i więcej mieszk.	60	29	12	133
Region				
Północny	59	26	15	134
Zachodni	75	17	8	106
Środkowozachodni	66	21	13	179
Środkowy	66	23	11	166
Wschodni	59	23	18	137
Południowo-wschodni	58	26	15	189
Południowo-zachodni	60	24	16	167
Wykształcenie				
Podstawowe	61	19	19	374
Zasadnicze zawodowe	62	25	12	300
Średnie	64	25	11	329
Wyższe	64	26	10	76
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	67	23	10	57
Prac.umysł.niż.szczebła	68	25	8	93
Pracownicy fiz.- umysł.	60	23	17	71
Robotnicy wykwalifikowani	72	18	10	102
Robotnicy niewykwalifik.	57	28	15	67
Rolnicy	56	29	15	87
Prywatni przedsiębiorcy	56	40	3	42
Bierni zawodowo				
Renciści	58	21	20	148
Emeryci	64	19	17	206
Uczniowie i studenci	53	28	19	37
Bezrobotni	65	24	11	97
Gospodynie domowe i inni	67	22	11	71
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	58	25	17	98
Sektor państwowy	69	20	11	140
Sektor prywatny	64	27	9	182
Spółdzielczość	59	30	11	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 125 zł	63	22	15	231
125 - 199	59	26	15	155
200 - 274	63	22	15	315
275 - 324	69	18	12	123
325 i powyżej	63	26	11	204
Ocena własnych war. mater.				
Złe	59	26	15	412
Średnie	65	20	14	477
Dobre	65	24	10	191
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	58	28	14	67
Raz w tygodniu	60	24	16	607
Kilka razy w roku	65	23	12	305
W ogóle nie uczestniczy	72	21	7	100
Poglądy polityczne				
Lewica	74	17	9	212
Centrum	60	29	11	289
Prawica	64	25	10	240
Trudno powiedzieć	57	21	22	334

Tabela 2. Czy prawa należy przestrzegać bezwzględnie w każdej sytuacji czy też są pewne wyjątkowe sytuacje, w których złamanie prawa jest usprawiedliwione? 1 - Prawa należy przestrzegać bezwzględnie w każdej sytuacji; 2 - Są pewne wyjątkowe sytuacje, w których jest usprawiedliwione złamanie prawa, nawet wtedy, gdy jest ono słuszne

			(%)	
	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	48	39	13	1079
Płeć				
Mężczyźni	54	37	9	511
Kobiety	43	41	16	568
Wiek				
do 24 lat	36	53	12	136
25-34	41	51	8	194
35-44	51	41	9	235
45-54	56	30	14	180
55-64	52	37	11	155
65 lat i więcej	49	26	24	179
Miejsce zamieszkania				
Wieś	45	39	16	406
Miasto do 20 tys.	48	38	14	113
od 21 do 100 tys.	50	42	8	215
101-500 tys.	53	37	9	212
501 tys. i więcej mieszk.	45	42	13	133
Region				
Północny	42	46	12	134
Zachodni	55	36	9	106
Środkowo-zachodni	53	38	10	179
Środkowy	45	39	16	166
Wschodni	43	42	15	137
Południowo-wschodni	47	39	14	189
Południowo-zachodni	50	38	12	167
Wykształcenie				
Podstawowe	50	32	18	374
Zasadnicze zawodowe	48	42	10	300
Średnie	45	44	10	329
Wyższe	48	44	8	76
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	52	36	12	57
Prac.umysł.niż.szczebła	41	44	15	93
Pracownicy fiz.- umysł.	51	40	9	71
Robotnicy wykwalifikowani	56	37	7	102
Robotnicy niewykwalifik.	37	49	14	67
Rolnicy	49	38	13	87
Prywatni przedsiębiorcy	37	54	10	42
Bierni zawodowo				
Renciści	51	30	19	148
Emeryci	55	31	14	206
Uczniowie i studenci	33	61	5	37
Bezrobotni	45	43	12	97
Gospodynie domowe i inni	39	53	8	71
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	38	48	14	98
Sektor państwowy	54	36	10	140
Sektor prywatny	46	44	10	182
Spółdzielczość	37	46	16	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 125 zł	44	40	16	231
125 - 199	50	40	10	155
200 - 274	49	38	13	315
275 - 324	48	38	13	123
325 i powyżej	53	38	9	204
Ocena własnych war. mater.				
Złe	47	40	13	412
Średnie	48	38	14	477
Dobre	50	42	8	191
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	44	40	16	67
Raz w tygodniu	47	40	14	607
Kilka razy w roku	50	39	11	305
W ogóle nie uczestniczy	50	39	11	100
Poglądy polityczne				
Lewica	53	38	9	212
Centrum	48	45	7	289
Prawica	51	39	10	240
Trudno powiedzieć	43	35	22	334

Tabela 3. Za złamanie prawa zwykle jest przewidziana kara. Czy, Pana(i) zdaniem: 1 - kara powinna być odpłatą za przestępstwo, społeczeństwo wymaga, by winowajca odpokutował za swój czyn cierpieniem; 2 - kara powinna być naprawieniem przez winowajcę szkody, którą wyrządził popełniając przestępstwo (%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	32	59	9	1078
Płeć				
Mężczyźni	35	56	9	510
Kobiety	30	61	9	568
Wiek				
do 24 lat	34	60	6	135
25-34	35	55	10	194
35-44	27	66	7	235
45-54	23	72	4	180
55-64	41	49	10	155
65 lat i więcej	36	47	17	179
Miejsce zamieszkania				
Wieś	33	57	9	406
Miasto do 20 tys.	25	65	9	112
od 21 do 100 tys.	36	57	7	215
101-500 tys.	29	61	10	212
501 tys. i więcej mieszk.	33	58	9	133
Region				
Północny	24	68	7	134
Zachodni	29	64	8	106
Środkowo-zachodni	34	57	9	179
Środkowy	33	54	12	166
Wschodni	38	54	8	137
Południowo-wschodni	36	56	8	188
Południowo-zachodni	29	61	10	167
Wykształcenie				
Podstawowe	42	46	12	374
Zasadnicze zawodowe	32	63	5	299
Średnie	25	66	9	329
Wyższe	18	75	7	76
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	19	76	5	57
Prac.umysł.niż.szczebła	21	72	7	93
Pracownicy fiz.- umysł.	44	48	8	70
Robotnicy wykwalifikowani	37	59	4	102
Robotnicy niewykwalifik.	34	60	6	67
Rolnicy	26	61	12	87
Prywatni przedsiębiorcy	36	56	7	42
Bierni zawodowo				
Renciści	36	53	11	148
Emeryci	38	49	13	206
Uczniowie i studenci	30	70	0	37
Bezrobotni	31	61	8	97
Gospodynie domowe i inni	21	67	12	71
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	24	68	8	98
Sektor państwowy	36	57	6	140
Sektor prywatny	33	62	5	181
Spółdzielczość	37	61	2	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 125 zł	32	62	6	231
125 - 199	33	55	13	155
200 - 274	36	57	8	314
275 - 324	32	60	8	123
325 i powyżej	28	64	8	204
Ocena własnych war. mater.				
Złe	34	58	8	412
Średnie	33	57	10	477
Dobre	28	65	7	190
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	25	67	8	67
Raz w tygodniu	33	58	9	606
Kilka razy w roku	32	61	7	305
W ogóle nie uczestniczy	33	53	14	100
Poglądy polityczne				
Lewica	33	63	4	212
Centrum	32	62	5	289
Prawica	30	60	10	240
Trudno powiedzieć	33	52	15	333

Tabela 4. Czasem rząd, próbując rozwiązać ważny problem społeczny, musiałby wydać decyzję sprzeczną z prawem. Czy, Pana(i) zdaniem, w takiej sytuacji: 1 - lepiej jest rozwiązać problem, nawet postępując niezgodnie z prawem; 2 - lepiej jest przestrzegać prawa, nawet opóźniając rozwiązanie problemu

			(%)	
	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	21	65	14	1080
Płeć				
Mężczyźni	22	68	11	511
Kobiety	20	63	17	569
Wiek				
do 24 lat	23	68	9	136
25-34	26	65	8	195
35-44	25	61	14	235
45-54	20	65	14	180
55-64	16	72	12	155
65 lat i więcej	13	62	25	179
Miejsce zamieszkania				
Wieś	20	62	18	405
Miasto do 20 tys.	19	69	12	113
od 21 do 100 tys.	22	66	13	215
101-500 tys.	19	71	10	213
501 tys. i więcej mieszk.	28	61	11	133
Region				
Północny	17	73	10	134
Zachodni	25	66	9	106
Środkowozachodni	21	70	10	179
Środkowy	21	61	18	167
Wschodni	24	56	20	136
Południowo-wschodni	19	67	14	189
Południowo-zachodni	20	64	15	169
Wykształcenie				
Podstawowe	16	62	22	373
Zasadnicze zawodowe	19	70	11	301
Średnie	27	64	9	329
Wyższe	23	68	9	76
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	17	73	11	57
Prac.umysł.niż.szczebła	28	60	12	93
Pracownicy fiz.- umysł.	10	81	9	71
Robotnicy wykwalifikowani	22	70	7	102
Robotnicy niewykwalifik.	18	67	15	67
Rolnicy	26	55	19	87
Prywatni przedsiębiorcy	39	56	4	42
Bierni zawodowo				
Renciści	14	66	20	148
Emeryci	18	64	18	206
Uczniowie i studenci	27	61	12	37
Bezrobotni	18	69	13	97
Gospodynie domowe i inni	33	58	10	72
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	21	66	13	98
Sektor państwowy	12	75	12	140
Sektor prywatny	29	67	5	182
Spółdzielczość	24	50	26	18
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 125 zł	17	65	18	230
125 - 199	18	70	12	155
200 - 274	22	63	15	315
275 - 324	19	70	11	125
325 i powyżej	24	66	10	205
Ocena własnych war. mater.				
Złe	20	63	16	411
Średnie	19	66	14	477
Dobre	26	66	8	191
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	23	62	15	67
Raz w tygodniu	20	64	15	606
Kilka razy w roku	23	65	12	305
W ogóle nie uczestniczy	16	74	10	101
Poglądy polityczne				
Lewica	20	72	8	212
Centrum	20	70	10	289
Prawica	26	65	9	240
Trudno powiedzieć	18	57	24	335

Tabela 5. Proszę odpowiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza na pozwolenie rządowi na rządzenie za pomocą dekretów? 1 - W pełni się zgadzam; 2 - Raczej się zgadzam; 3 - Nie jestem zdecydowany(a); 4 - Raczej nie zgadzam się; 5 - W pełni nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	8	17	40	21	15	1037
Płeć						
Mężczyźni	8	17	31	24	19	499
Kobiety	7	16	48	18	10	537
Wiek						
do 24 lat	10	12	52	19	6	133
25-34	4	15	41	18	21	191
35-44	8	18	38	24	12	230
45-54	8	19	28	26	20	171
55-64	14	17	36	19	15	147
65 lat i więcej	6	17	48	18	11	164
Miejsce zamieszkania						
Wieś	7	16	46	22	9	388
Miasto do 20 tys.	12	21	28	30	9	109
od 21 do 100 tys.	9	20	39	15	18	204
101-500 tys.	9	16	37	14	23	207
501 tys. i więcej mieszk.	5	11	39	27	18	128
Region						
Północny	5	17	41	14	24	134
Zachodni	17	12	35	21	16	104
Środkowozachodni	8	18	37	23	13	168
Środkowy	5	14	50	21	11	161
Wschodni	11	9	43	19	18	129
Południowo-wschodni	4	19	39	28	10	177
Południowo-zachodni	9	23	35	18	15	165
Wykształcenie						
Podstawowe	7	16	48	21	8	341
Zasadnicze zawodowe	8	16	39	22	15	297
Średnie	8	16	36	21	18	323
Wyższe	10	20	22	19	28	75
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	13	19	27	22	19	57
Prac.umysł.niż.szczębla	4	14	36	25	21	92
Pracownicy fiz.- umysł.	6	12	47	12	23	68
Robotnicy wykwalifikowani	6	20	28	26	21	100
Robotnicy niewykwalifik.	6	22	40	15	17	64
Rolnicy	7	27	34	23	8	85
Prywatni przedsiębiorcy	15	15	28	27	15	40
Bierni zawodowo						
Renciści	8	16	45	20	11	137
Emeryci	9	19	39	20	13	194
Uczniowie i studenci	7	3	51	28	11	37
Bezrobotni	10	11	47	24	9	94
Gospodynie domowe i inni	6	13	56	10	15	68
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	11	21	33	11	24	96
Sektor państwowy	5	14	38	21	22	135
Sektor prywatny	8	17	31	27	17	178
Spółdzielczość	14	6	47	19	14	18
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 125 zł	7	17	46	21	9	226
125 - 199	9	19	46	14	13	148
200 - 274	7	19	37	23	15	300
275 - 324	10	14	42	15	18	119
325 i powyżej	9	15	30	25	21	198
Ocena własnych war. mater.						
Źle	7	20	41	21	11	395
Średnie	8	12	44	22	15	451
Dobre	10	19	29	19	22	190
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	5	18	56	16	5	61
Raz w tygodniu	8	16	42	22	12	579
Kilka razy w roku	9	18	36	20	17	299
W ogóle nie uczestniczy	4	17	32	16	30	97
Poglądy polityczne						
Lewica	9	20	31	20	19	211
Centrum	7	14	39	22	18	284
Prawica	8	19	31	23	18	235
Trudno powiedzieć	8	15	54	19	5	305

Tabela 6. Proszę odpowiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza na rozwiązanie parlamentu, ogłoszenie nowych wyborów? 1 - W pełni się zgadzam; 2 - Raczej się zgadzam; 3 - Nie jestem zdecydowany(a); 4 - Raczej nie zgadzam się; 5 - W pełni nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	13	21	29	23	15	1048
Płeć						
Mężczyźni	15	22	22	23	18	502
Kobiety	11	19	35	23	12	546
Wiek						
do 24 lat	11	22	32	19	16	136
25-34	10	23	30	23	14	190
35-44	16	23	25	24	13	232
45-54	17	17	22	28	17	177
55-64	13	22	25	23	17	149
65 lat i więcej	8	16	40	22	14	165
Miejsce zamieszkania						
Wieś	6	21	33	27	12	392
Miasto do 20 tys.	10	16	27	28	20	111
od 21 do 100 tys.	17	18	30	22	13	207
101-500 tys.	20	20	25	20	16	210
501 tys. i więcej mieszk.	15	28	21	15	21	128
Region						
Północny	16	18	27	24	14	133
Zachodni	15	14	21	29	20	105
Środkowo-zachodni	7	20	29	23	21	170
Środkowy	17	24	30	16	13	162
Wschodni	10	16	33	24	17	131
Południowo-wschodni	11	23	28	30	9	182
Południowo-zachodni	14	24	31	19	12	165
Wykształcenie						
Podstawowe	7	17	39	25	12	350
Zasadnicze zawodowe	13	26	30	20	11	297
Średnie	17	19	21	25	19	325
Wyższe	21	20	13	22	25	76
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	23	19	13	25	21	57
Prac. umysł. niż. szczebla	16	18	19	33	14	92
Pracownicy fiz.- umysł.	10	25	31	11	23	71
Robotnicy wykwalifikowani	16	27	15	23	19	102
Robotnicy niewykwalifik.	14	21	42	12	11	64
Rolnicy	6	19	29	34	12	85
Prywatni przedsiębiorcy	23	23	29	10	14	40
Bierni zawodowo						
Renciści	11	18	37	26	8	137
Emeryci	10	16	29	26	19	197
Uczniowie i studenci	7	33	28	19	14	37
Bezrobotni	13	22	29	22	14	95
Gospodynie domowe i inni	16	20	41	15	8	69
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	22	17	18	18	26	97
Sektor państwowy	14	21	29	24	12	137
Sektor prywatny	16	26	22	20	17	180
Spółdzielczość	6	34	18	18	24	18
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 125 zł	10	17	36	25	12	227
125 - 199	11	23	32	24	10	152
200 - 274	16	21	28	20	15	302
275 - 324	8	21	31	23	18	121
325 i powyżej	16	20	17	26	22	201
Ocena własnych war. mater.						
Złe	14	17	31	23	15	397
Średnie	10	24	28	23	14	465
Dobre	16	18	26	23	16	187
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	13	17	37	20	13	58
Raz w tygodniu	12	22	30	25	12	589
Kilka razy w roku	14	21	29	20	16	303
W ogóle nie uczestniczy	14	10	19	27	29	98
Poglądy polityczne						
Lewica	6	16	20	28	30	211
Centrum	13	19	28	26	14	286
Prawica	25	29	21	17	7	236
Trudno powiedzieć	8	18	41	22	11	313

Tabela 7. Proszę odpowiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza na wprowadzenie rządów silnej ręki i rezygnację z demokracją? 1 - W pełni się zgadzam; 2 - Raczej się zgadzam; 3 - Nie jestem zdecydowany(a); 4 - Raczej nie zgadzam się; 5 - W pełni nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	7	10	25	25	33	1050
Płeć						
Mężczyźni	8	10	18	25	39	501
Kobiety	6	9	31	26	28	549
Wiek						
do 24 lat	2	4	28	23	43	136
25-34	5	10	25	30	31	191
35-44	8	8	26	24	34	231
45-54	10	14	17	23	36	177
55-64	8	12	20	30	30	148
65 lat i więcej	8	10	34	21	27	168
Miejsce zamieszkania						
Wieś	7	12	30	26	25	392
Miasto do 20 tys.	9	11	19	38	23	111
od 21 do 100 tys.	7	9	25	22	37	209
101-500 tys.	6	8	20	23	42	211
501 tys. i więcej mieszk.	4	8	22	19	47	128
Region						
Północny	7	4	20	29	41	133
Zachodni	9	7	19	19	46	105
Środkowo-zachodni	5	12	21	26	36	174
Środkowy	5	13	32	17	33	161
Wschodni	10	7	32	24	26	131
Południowo-wschodni	10	11	24	36	20	181
Południowo-zachodni	4	11	25	23	36	166
Wykształcenie						
Podstawowe	8	13	33	24	21	351
Zasadnicze zawodowe	7	11	26	26	30	298
Średnie	5	5	19	26	45	325
Wyższe	9	11	6	20	54	76
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	5	7	12	20	57	57
Prac. umysł. niż. szczebla	2	6	20	32	40	92
Pracownicy fiz.- umysł.	14	10	23	20	34	71
Robotnicy wykwalifikowani	4	10	24	24	39	102
Robotnicy niewykwalifik.	6	12	45	18	19	64
Rolnicy	7	8	26	32	28	84
Prywatni przedsiębiorcy	10	11	23	22	34	40
Bierni zawodowo						
Renciści	10	8	30	28	23	140
Emeryci	7	12	23	26	32	195
Uczniowie i studenci	0	6	9	27	58	37
Bezrobotni	8	11	24	26	30	96
Gospodynie domowe i inni	5	15	30	19	31	70
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	6	7	22	24	41	97
Sektor państwowy	6	9	21	23	41	137
Sektor prywatny	7	9	27	22	35	180
Spółdzielczość	0	9	36	24	32	18
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 125 zł	8	12	30	29	21	228
125 - 199	9	12	28	22	30	150
200 - 274	7	9	26	28	30	305
275 - 324	4	12	19	29	36	121
325 i powyżej	7	6	17	19	52	201
Ocena własnych war. mater.						
Źle	8	12	24	26	30	395
Średnie	6	9	27	27	32	465
Dobre	7	8	21	20	43	190
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	5	8	27	29	31	61
Raz w tygodniu	7	10	26	28	29	588
Kilka razy w roku	7	9	26	22	36	303
W ogóle nie uczestniczy	7	10	12	19	52	98
Poglądy polityczne						
Lewica	8	11	14	24	43	211
Centrum	7	7	25	29	31	288
Prawica	8	10	15	25	42	235
Trudno powiedzieć	6	11	38	22	23	314

Tabela 8. Proszę odpowiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza na znaczne ograniczenie prawa do strajków? 1 - W pełni się zgadzam; 2 - Raczej się zgadzam; 3 - Nie jestem zdecydowany(a); 4 - Raczej nie zgadzam się; 5 - W pełni nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	12	25	24	23	16	1052
Płeć						
Mężczyźni	13	22	20	22	22	503
Kobiety	11	27	29	24	10	549
Wiek						
do 24 lat	2	20	28	34	16	136
25-34	7	22	23	27	22	192
35-44	10	25	25	25	15	232
45-54	16	27	17	22	17	176
55-64	21	24	23	20	13	149
65 lat i więcej	16	29	31	13	11	168
Miejsce zamieszkania						
Wieś	13	27	27	23	10	394
Miasto do 20 tys.	11	28	23	22	15	112
od 21 do 100 tys.	10	23	27	23	17	209
101-500 tys.	12	24	22	19	22	210
501 tys. i więcej mieszk.	13	18	18	31	20	128
Region						
Północny	13	18	20	22	27	133
Zachodni	6	27	29	21	17	105
Środkowo-zachodni	16	25	21	23	16	175
Środkowy	12	20	27	25	16	161
Wschodni	17	32	26	17	8	131
Południowo-wschodni	10	28	23	29	10	181
Południowo-zachodni	9	24	27	23	17	167
Wykształcenie						
Podstawowe	13	23	32	19	13	352
Zasadnicze zawodowe	10	23	25	21	21	299
Średnie	12	29	17	28	14	325
Wyższe	18	22	20	28	12	76
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	12	20	26	29	13	57
Prac. umysł. niż. szczebla	12	33	13	22	20	92
Pracownicy fiz.- umysł.	13	22	19	24	22	70
Robotnicy wykwalifikowani	5	14	22	41	19	101
Robotnicy niewykwalifik.	8	20	30	18	23	64
Rolnicy	17	32	24	24	3	85
Prywatni przedsiębiorcy	8	18	33	27	14	40
Bierni zawodowo						
Renciści	14	29	30	13	14	139
Emeryci	20	26	25	17	13	197
Uczniowie i studenci	2	19	17	48	14	37
Bezrobotni	7	23	26	21	23	96
Gospodynie domowe i inni	7	30	25	25	13	71
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	10	29	22	21	18	97
Sektor państwowy	9	17	21	30	23	136
Sektor prywatny	11	18	23	31	17	180
Spółdzielczość	8	33	30	22	8	18
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 125 zł	14	24	32	20	10	228
125 - 199	11	28	22	20	19	153
200 - 274	9	22	22	26	20	305
275 - 324	11	27	24	23	15	120
325 i powyżej	16	23	21	24	15	202
Ocena własnych war. mater.						
Źle	10	23	27	25	15	398
Średnie	13	23	24	23	17	465
Dobre	14	32	20	20	14	189
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	18	16	34	14	18	60
Raz w tygodniu	11	28	24	23	14	589
Kilka razy w roku	12	20	23	27	18	303
W ogóle nie uczestniczy	13	24	23	21	18	98
Poglądy polityczne						
Lewica	19	28	20	20	13	211
Centrum	8	22	26	26	18	286
Prawica	16	26	15	22	22	237
Trudno powiedzieć	9	25	33	24	10	316